

БЪЛГАРСКА АВАНГАРДНА ЛАВИЦА

Димитър Аврамов. *Диалог между две изкуства.* С., изд. „Български писател“, 1993, 453 стр.

През 1978 г. в два броя на списание „Септември“ се появи „БУНТЪТ НА ЕКСПРЕСИОНИЗМА“ – статия, с която фактически започва, като не пропускаме и приносите на Розалия Ликова с „Естетически прелом в поезията на двадесетте години“ (1978) и „История на българската литература – поети на 20-те години“ (1970), сериозното научно летоброене на българската книжнина върху авангардизма. Димитър Аврамов е включил своята нашумяла някога статия в представителния си том – тя не е загубила свежестта и значението си! Самата книга е съставена от приносни изследвания върху модерните проявления на българската литература и живопис най-вече през 20-те години на миналия век, свързани с имената на Кирил Христов, Трифон Кунев, Николай Лилиев, Чавдар Мутафов, Владимир Димитров – Майстора. Тук са и значимите изследвания „СТИЛ – ДЕКОРАТИВИЗЪМ – НАЦИОНАЛЕН ДУХ. Българското изкуство на границата между две епохи“ и „ДВИЖЕНИЕТО „РОДНО ИЗКУСТВО“ – ЕСТЕТИКА И ПЕРСПЕКТИВИ“, чието познаване е задължително за сериозния проучвател на модерната българска култура.

Съществува твърдение, че изследователите са два вида: научени и писатели. Димитър Аврамов пише стилно и атрактивно, аргументираните му становища са плодотворни и „работещи“ – достойният автор на монографията за Шарл Бодлер и с тази книга е писател от класа.

Едвин Сугарев. *Българският экспресионизъм.* С., ДИ „Народна просвета“, 1988, 143 стр.

Не само поради неу碌едното си някогашно оформление тази книга би следвало да се преиздаде. По всяка вероятност – с известни преработки и допълнения. В нея има пасажи и съждения, които едва ли днешният Едвин Сугарев одобрява. Педантичният читател ще забележи и епизодични фактически лапсуси, които лесно могат да се отстранят. Това в никакъв случай не омаловажава значимостта на този труд – първото цялостно изследване на българския экспресионизъм притежава неоспорими достойнства. Авторът добре познава немския авангардизъм и сполучливо работи с художествените и научните му постановки (тук с приноси е Надежда Андреева – Попова, чиято книга „Поезията на немския экспресионизъм“, 1983, Сугарев навремето ласкаво рецензира в „Литературна мисъл“). Методологическите подходи са научно основателни – разгледана е не само проблемно-тематичната, но и естетическата специфика на явленията – най-вече в главите „ЕСТЕТИКА НА МАКСИМАЛНИЯ ИЗРАЗ“ и „ПОЕТИКА НА ЕКСТАЗА“.

Едвин Сугарев е находчив и темпераментен изследовател. В студията се проявява пластичността и образността на езика, което ѝ придава интригучаща субективност. Какво ли би било, ако в предполагаемото преиздание талантливият автор би включил или би имал предвид постановките в предговора си "Аз сам ще ви уча на нова естетика..." в "Железни икони. Избрани произведения" на Ламар (С., 1989), както и "Някои основни естетически категории в поетиката на немския експресионизъм и в българската поезия през 20-те години" от сборника "Поетика и литературна история" (С., 1990)??!

Виолета Русева. Аспекти на модерността в българската литература през 20-те години. В. Т., изд. „Алфа“, 1993, 130 стр.

Тази малка спретната книга в две части тълкува характерното за модернистичните нагласи в българската литература през 20-те години. След интригучащото въведение авторката представя принципите на новите търсения в епоха, когато "действителността е силно компрометирана категория". Лапидарната енергия на научното писмо обхваща интерпретациите на душата, езика, текста, човека, предмета в практиката на авангардистите. Втората част е портретна – с близък до духа на модерното изкуство антипозитивистичен дух са визирани Гео Милев, Николай Марангозов, Чавдар Мутафов, Атанас Далчев, Светослав Минков. Тук има наблюдения и догадки, представящи аналитичната зоркост на Русева.

Все пак авторката би следвало да оразличи по-категорично отликите между символизма и авангардизма, които не са видими в изказвания от типа на: „При никой от авторите предметът не остава до пластичната си проява. Той е знак на Другото зад него, средоточие на Смисъл и Тайна, проява на Абсолюта във външното, проекция на съзнанието, но никога само оголена материалност.“ Подобно пожелание не подценява стойността на изследването, в което са налице и проекции за бъдеща работа.

Манифести на българския авангардизъм. В. Т., изд. „Слово“, 1993, 136 стр.

Предговорът, съставителството и приложениета са дело на Виолета Русева. Благодарности – поне само защото тук може да се прочете затъналият в списание "Лебед" от 1922 г. манифест "НЕБЛАГОДАРНОСТ"! Негов автор е Кирил Кръстев, представен в изданието още с "НАЧАЛОТО НА ПОСЛЕДНОТО" и с натворилия порядъчен шум "МАНИФЕСТ НА ДРУЖЕСТВОТО ЗА БОРБА ПРОТИВ ПОЕТИТЕ". Колко хубаво би било да се издаде по-солиден том с есетата, статиите и портретите на ямболеца, чието творчество е многостранно! Достатъчно е да се видят неговите "Спомени за културния живот между двете световни войни" (С., 1988), за да се усети необикновена и все още недостатъчно позната личност.

В изданието с характерните си авангардно провокативни изяви са представени още Гео Милев и Чавдар Мутафов, а Сирак Скитник и Николай Райнов показват достойнствата на модерни виждания, предизвикващи основателен интерес. Ала защо ги няма характерните публикации в "Нов път", "Ведрина", "Новис"? Фурнаджиев, Страшимиров, Ламар са имали какво да кажат и са го казали запомнящо се – не им отнемайте думата! При всички случаи – читателите би следвало да са наистина благодарни за тази книга от поредицата "Литературни кръгове и издани" под общата редакция на Сава Василев.

Светлана Казакова. *Руски модернизъм: авангард.* Шумен, 1993, 235 стр.

Авторът на тези анатации още навремето е изразил в рецензия в "Език и литература" положителното си отношение към изследването, представено в шуменската поредица "Библиотека литературна наука на 20 век". Това отношение се запазва и досега – след като в Русия се нарояха издания на някогашни и днешни проучвания върху авангардизма.

Интересни в книгата на Казакова са съображенията около концепциите за авангарда. Те получават естественото си развитие в представянето на руския футуризъм – тук централно място е отделено на изумителния Велимир Хлебников. Ценни са наблюденията върху ранните Пастернак от "Центрофуга" и Маяковски с Бурлюците му. Естествено не се е минало и без "его-футуриста" Северянин, който едва ли е геният, за какъвто се е саморекламирал ("Я гений – Игорь Северянин!"), пък едва ли е и авангардист. (Май може да го обявим за предшественик на постмодернистите "à la Рашън" или "Made in Бългериън", но все пак самовлюбеният полутарикат притежава дарование.) Задълбочено са представени "обериутите", като писаното за Даниил Хармс е на равнището на най-добрите проучвания върху самобитния автор. Хубави са и страниците върху Андрей Платонов и Владимир Набоков. Всъщност те авангардисти ли са?! Казакова сякаш настоява... А върху какво ли работи тя в момента? "Славянски диалози" има нужда от такъв сериозен автор!

Нина Илиева. *Езикът на мълчанието.* С., УИ „Св. Климент Охридски“, 1993, 155 стр.

Mea culpa! – досконо не знаех, че има такава книга... Дано да съм пропуснал отзиви за нея. В противен случай ще се наложи да възклика с присъщата на всички ни престорена горчивина: "Защо критиката мълчи?!" Ами, мълчи си... Поне в това отношение сме наред – според Нина Илиева езикът на мълчанието активно участва в говора на модерността. Казано с нейните думи, "проблемът за мълчанието се превръща в индекс на модерността". Не е нещо ново – имало го е, бе възкликал за крещящото мълчание на сенаторите "сочещият философ" Кратил –един от римските оратори,

Тютчев постулира, че изречената мисъл е лъжа, а малко преди Витгенщайн един нашенец, за когото напоследък все пак започна да се мълви (вж. Книгата "Родно и дясно" на Иван Еленков), се произнася за Ницше: "Езикът тук е гордо мълчание."

Последното е от Янко Янев и авторката го изнася като епиграф в главата "ЕЗИКЪТ НА "ИЗМИТЕ", която е особено интригуваща. Тук има лапидарни обобщения с приносен характер за българската литература през 20-те години от рода на твърдението, че тогава "надделява Ницшевото, модерното разбиране за езика – той е игра, той е вавилонско стълпотворение от възможни езици, които се отдалечават от 'естествения' език, както маската така или иначе има своята дистанция от лицето на актьора". За достойнствата на изследването – начетеност, методологическа прецизност, премереност и чистота на фразата, определящи яснотата на внушенията, – коварно ще замълча... Ще отворя обаче дума за скромноватичката прилежност и малкомного сковаваща телесологичност. Липсват ми рискованите твърдения, артистичните изхвърляния – салтата на възхищаща реч или поне салатите от приказвания, които препоръчва влюбеният в сюрреализма детски писател Джани Родари в "Граматика на фантазията". Точно така – в тази книга ми липсва фантазното! Това е проблем на реципиента, естествено. Той обаче признава, че изследването си е за признание.

Александър Йорданов. Своечуждият модернизъм. Литературно-критическото изразяване на Димо Кьорчев, Иван Радославов и Гео Милев. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 1993, 276 стр.

В най-плодотворната за изследванията върху авангардизма българска година – 1993, тогава вече страстно ангажириалият се с политиката Александър Йорданов също смогва да подреди публикациите и дисертацията си в книга. Сериозно проучване е паднало в аспирантските години, мислено се е модерно и отговорно! Така днес малко тромавото определение "своечуждие" попада в речника на преподаватели и изследователи, а редица интерпретации и постановки от книгата са вградени в усвояването на българската модерност. Как при това положение да не си припомниш възклицианието на Светлозар Игов, че страна, в която умните хора не се занимават с литература, му се струва скучна!

Дали Йорданов ще се върне към своята литературна дейност?! Какво пък – "Светът на модерното е своечужд", както твърди изследователят, един от чиито любимици е отдалият се на националлибералната доктрина Димо Кьорчев. Същият този доста позаплетен Кьорчев, както и не особено дълбокият, но проблематичен Радославов са умно анализирани. И все пак "новият духовен трибун на българската литература и култура" Гео Милев е над тях! Страниците за него са сред най-оригиналните в книгата.

Жоржета Чолакова. *Лицата на човека в поезията на чешкия авангардизъм.* П., Дом за литература и книга, 1998, 240 стр.

Заглавието, изведенено на корицата, е само "Лицата на човека". То е и по-всеобемащото – ценността на изследването не е в педантичното човъркане на безспорно добре познавания чешки авангардизъм. Свидетелствата намираме още в теоретичната уводна част "СЪЩНОСТИ". Тук са очертани разбиранятията за характерното при авангардизма. Неговите представители се стремят да постигнат същностите в тяхната тоталност чрез противопоставянето на авторитарната ценностна система в живота и в изкуството. Обединяващ за авангардистите, видно е и в главата "Генеалогия на славянския авангардизъм", е техният радикален нонкоформизъм, агресивната им нетърпимост спрямо херметизма на елитарния индивидуализъм. Авторката май е близка до тази тяхна менталност, за което съдя по разграничаването от познатото, по отказа от терминологичната кабалистика, по свободата и "непригладеността" на фразировката. Няма го тук старателното "краснописване" – прилежно наклонени, тънки и дебели, побрани в килийките христоматийни мислички. Интересно ѝ е това, за което пише, и пише интересно. Изглежда просто, а не е... Май се нарича талант?!

Аналитичното вглеждане в характерни явления е ярко изразено в частта "ЛИЦАТА НА ЧОВЕКА", където се борави с осмислени положения на кубизма, футуризма, експресионизма и сюрреализма. Тук са най-добрите постижения на Чолакова, докато третата част – "НЕНАЗОВИМОТО", е никак попритулена. Това се отнася преди всичко за обещаващата глава "Сънят в поетическия език на чешкия авангардизъм", докато "Нонсенсът, или Началото на модерния абсурдизъм" е и не е лула. (Използвам приведения пример с нарисуваната от Маргит лула, под която е изписано: "Това не е лула"). Явно не са авангардистите, които ще седнат да пушат лулата на мира, вероятно подобни на тях са и изследователите им. Нарушавайки правилата на въведение от тях "лош тон", пък и омерзението им спрямо традицията, заявявам: книгата на Чолакова не е едноръка, в нея научният Шива не шава едва-едвачка, а танцува; изследването ще е сред традиционните четива за онези, на които предстои втурване в света на авангардизма.

Никита Нанков. *В огледалната стая. Седем образа на българския литературен селоград.* С., изд. „Сонм“, 2001, 310 стр.

Очевидно авторът на прилично оформения том с изследвания не е лишен от самочувствие – вж. откровенията за творческия процес и историята на текстовете му в "Предисловие-Послеслов", пък и не чак толкова хулиганските "Хулигански тезиси..." в края. Оправдано – как без самочувствие да предложиш изследвания, които засягат проблемите на модернизма и авангардизма. А Никита Нанков с успех работи в тези насоки, особено когато борави чрез успоредици с Едгар По, Бодлер, Ницше. Редица сполучливо осъществени не само компаративистични операции са си

намясто в "ЗА КВАДРАТУРАТА НА КРЪГА /.../", "ТРИ КРЪГА ВСЯКО БИТИЕ МИНАВА /.../" и "КОЛУМБИАДИТЕ НА ГЕО МИЛЕВ /.../" (Ах, тези дълги заглавия, наложи се да ги посъкратим, препращайки любознателния читател към запознаването с тях!)

Култура, екстравагантност и на места публицистично актуализиране характеризират Нанковото писмо. В някои отношения неговите схващания очевидно търсят епатажа, към което оставаме със скептично благоразположение. Така не бива да се шокираме от несръчния опит за артистична афористика – Гео Милев е едностранично-еднооко взрян в културна Европа", нито пък да иронизираме апломба при саморазбиращото се: "Той е станал 'истински европеец и западняк' само до степента, до която неговата българска култура му е позволила това. От друга страна, той е сред най-влиятелните фигури, даващи на българската култура мярата да съди що е 'истински европеец и западняк'." Не е в тези посоки силата на автора, който май се възприема за артист, докато е "само" компетентен и наблюдален изследовател. Убеден съм, че тези заявени в книгата достойнства ще проличат в следващите му работи, в които по всяка вероятност искрометните бенгалски огньове ще бъдат заменени от равномерната и може би скучна за някои научна светлина.

Катя Кузмова – Зографова. Чавдар Мутафов. Възкресението на дилетанта. С., ИК „Ваньо Недков“, 1991, 440 стр.

Авторката е известна на специалистите – сполучливи са редица нейни текстове, разкриващи непознати страни от творчеството на познатите или запознаващи със задължителни за познаване. Кузмова е зографисала великолепно оформено издание, от което естетският дух на Чавдар Мутафов не може да не е доволен. (Ех, ако можеше да не е толкова скъпо, но нищо на този свят не е съвършено!) Благодарности за възможността да проникнем в архива на твореца във втората част на предложеното изследване – тук са дадени интригуващи писма, непубликувани стихотворни, прозаични и критически опуси. Прецизна е и библиографията на новите изследвания.

Разбира се, основна е първата част, пространно портретуваща писателя. Покрай неговия образ оживяват и портретите на Йордан Стубел, Иван Милев, Сирак Скитник, Дечко Узунов, Гео Милев, Константин Гъльбов, Владимир Василев, Кирил Кръстев, Николай Лилиев, Боян Пенев, Димитър Шишманов, Атанас Далчев, Димитър Ненов, Асен Златаров... В каква творческа и интелектуална среда навлизаме! Авторката обаче не се задоволява да бъде реставратор на миналото, но е и негов модерен тълкувател. Раздипляйки творческите изяви на Мутафов/и/, тя умело разкрива проблемите на литературния авангардизъм, стойностите на експерименталната проза и значимата критико-есеистична дейност на своя герой. Достойна и четивна книга!

Иван Саандев. *Български литературен авангард. Антология.* С., изд. „Наука и изкуство“, 2001, 376 стр.

И ето че се появи Антологията – резултат на десетилетни проучвания на изтъкнатия български литературен историк, на научните и преподавателските му занимания с проявленията на българските авангардисти! С двадесет и двама автори, представени чрез търсенията им в различни жанрове, ни дарява нейния съставител. За някои от тях може би ще се възклике: “Кои са тия?”. За други: “Те пък защо?”. А на твърденията на Иван Саандев в предговора му, че “в българския авангард са представени повечето от авангардните течения: от експресионизма и футуризма до дадаизма, сюрреализма, диаболизма и имажинизма”, може, разбира се, да се възклике: “Барабар Петко с мъжете!”. Но не е ли авангардизъмът точно такъв “Петко Барабарски”, чито мъжки изяви у нас са насочени спрямо твърде “женствен” символизъм?!

Въпреки това ще призная: имам съмнения поне спрямо присъствието на Емануил Попдимитров, Атанас Далчев и Славчо Красински точно в такава антология; не намирам за безспорно, че точно в България през 20-те години са налични така или иначе национално специфичните проявления на различните “-изми”; някои от представените текстове са по-скоро израз на дилетантски напъти. Това са съмнения, а не възражения спрямо тази удивителна антология. (Така си е открай време в нашия бранш: “удивителна минус “но”!”) Ето защо: слава Саандеву! Антологията стимулира по-цялостно възприемане на авангардизма ни; подсказва, че ако и да не сме дали чак толкова много, поне сме възприели малко нещо от света. А иначе ще се види дали наистина “доказва, че националната ни литература е неразделна част от общоевропейския литературен процес”. Макар да не разбирам какво толкова лошо има в това и да сме малко “разделна” част. Не с ускорено развитие, естествено, а просто така – със своя свойственост!

Владимир Янев

Ирина Генова, Татяна Димитрова. *Изкуството в България през 1920-те години. Модернизъм и национална идея.* София, Институт за изкуствознание, БАН, 302 с.

Изкуствоведката Ирина Генова е доцент, доктор по сравнително изкуствознание в Института по изкуствознание към БАН и в Нов български университет. Авторка е и на книгата *Модернизми и модерност – (не)възможност за историзиране. Изкуство в България и художествен обмен с балкански страни* (издателство “Ида”, София, 2004), а Татяна Димитрова – също изкуствоведка, е автор на монография за Иван Ненов – един от най-репрезентативните български художници в периода между двете войни (Иван Ненов. София, изд. “Български художник”. 1998). Анонтираната книга включва студии и репродукции от изложбата през 1992 г.,

250 Етажерка

представящи този период и едни от най-значимите български художници модернисти. Застъпен е проблемът за критическата рецепция на изкуството през 20-те години, интересни са паралелите със съвременни тенденции в българската живопис.